

ELS PORTALS DE LES MURALLES DE LA CIUTAT DE CERVERA

Anton Pedrós i Puig

Sabem que havien existit a Cervera, igual que en altres localitats medievals, uns portals que permetien l'entrada a la Ciutat per salvar les muralles que l'encerclaven; sobre la seva construcció i existència, en farem un breu resum amb alguns dibuixos orientatius dels sectors on estaven situats.

D'aquests portals no en queda més que un puntual testimoni, el del Portal Nou dels Pous, i les restes en forma de torre d'alguns altres. També alguns dibuixos ens ajudaran a fer-nos capaços de les mesures de seguretat que la noblesa i

ciutadania edificaven pel bé comú. Malgrat tot, recuperarem l'existència de tots els trobats a la Ciutat, que són tants com disset, sense descartar l'existència puntual d'algun altre.

En alguns hi veurem diferents noms que amb els anys, canvis de costums i planificació urbana i veïnatge, i també del vocabulari popular, eren coneguts de forma diferent. Els noms dels portals obeïen generalment a la zona de la vila on estaven situats o bé en algun cas eren coneguts pel nom d'algun terratinent proper en la seva vivenda o propie-

tat rústica. Altres es troben documentats amb altres noms, l'oficial i els populars i al llarg dels anys haurien anat canviant la seva denominació.

Els portals eren les entrades a les ciutats envoltades per muralles i construïdes únicament per restar protegides de l'enemic des de mil anys enrere. Però amb els anys la seva utilitat també s'havia adaptat, en temps de pau, a les necessitats de controlar l'entrada i sortida de la ciutat dels seus habitants i de persones alienes, normalment mercaders, i dels seus productes, i especialment en el trànsit d'animals vius o morts, necessaris per a l'alimentació dels seus habitants. També tenien un bon mercat les cavalleries i els seus derivats, que s'utilitzaven majorment pels treballs al camp. Aquest control no era estrictament per la seguretat del veïnatge i el seu comerç sinó que, per entrar a vendre o per tot trànsit comercial, es cobraven els impostos corresponents que, com sempre, llegim, es consideraven excessius...

Els conjunts de portals que ens ocupen obeeixen a tres èpoques diferents: la primitiva (s. XI o abans) tancava des del Castell i els portals Vell dels Pous i de Bonmasip fins al portal Mitjà, a la meitat del carrer Major i de tornada buscava el carrer de Buidasacs i fins a un primitiu portal de la Vall que tancava la muralla per darrere el convent de Sant Domènec fins al castell. Aquestes construccions poc se sap si es van aixecar de cop o s'anaren bastint amb els anys; el cas és que ja al s. XI la documentació esmenta sempre el castell i el terme de Cervera i les seves muralles.

Agustí Duran escrivia que aquestes primitives fortificacions no tenien l'envergadura de les que les van succeir algun segle després, ja que llegim que l'any 1274, Jaume I havia concedit als cerverins el privilegi de ser per sempre població reial i a partir d'aquest s. XIII els seus cònsols s'anomenaren paers. El 1285 Cervera ja devia estar emmurallada, però no el suficient, puig Pere II, davant la menaça d'una invasió francesa del Principat, donà ordre de construir nous murs, excavar valls i bastir altres obres de defensa, obligant els veïns a treballar-hi i sancionar els desobedients.

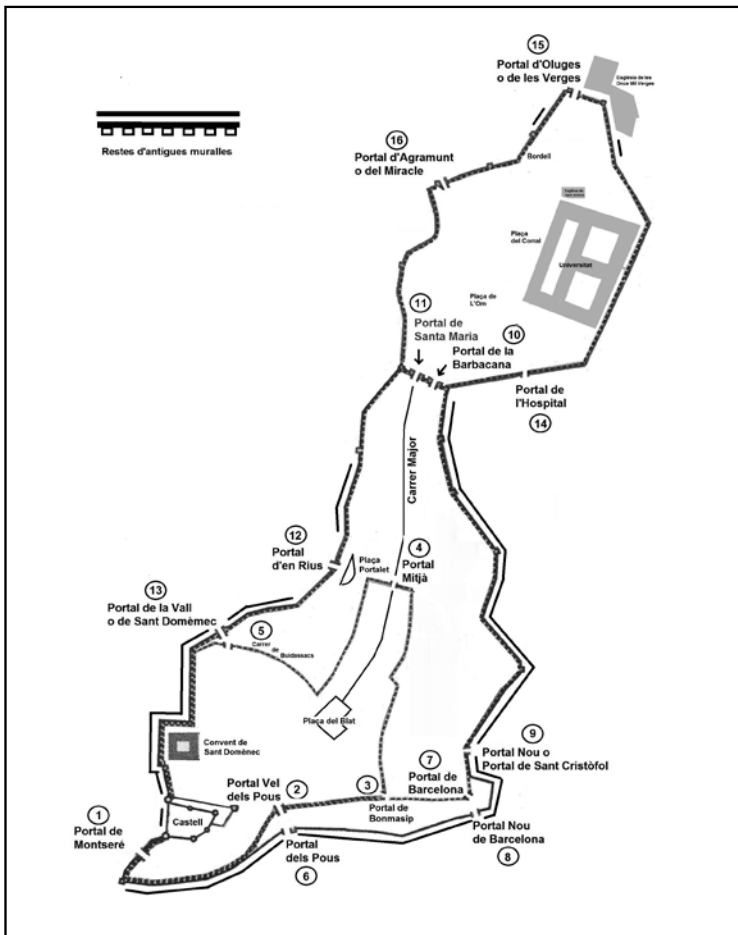
En la nostra segona època es va examplar molt poc el perímetre de les muralles pel sud-est on no es va fer més que obrir nous portals propers al Vell dels Pous i Barcelona, donant idèntic nom als seus substituïts, desaparegué el Portal de Bonmasip i es va obrir el de Sant Cristòfol. En direcció nord i des de la zona d'aquest darrer, les parets s'enfilaren per la Barbacana fins al portal de Santa Maria i per la part de ponent, descens fins a trobar la zona del Portal de la Vall amb un nou portal a l'altura de la plaça del Portalet, el Portal d'en Rius.

Entre aquests períodes de construccions ens presenten alguns dubtes dels quals ens cal deixar constància. Les parets del sud cap a llevant, no queda ben clar si corresponen al final de la primera època o als començaments de la segona. El portal de Sant Cristòfol també podria estar entre aquests dubtes. També hi consta un altre portal de nom de La Pedrera, avocat al desaparegut camí de Les Forques que hem enumerat amb un

número disset provisional, davant la falta de més concrecions, tot i que Agustí Duran es referma en la seva existència. El fet és que en diferents plànols, el traçat d'aquestes noves construccions és diferent, cosa que cal atribuir al fet que la seva construcció inicial no era tan sòlida i que les esmentades construccions noves haurien deixat sense cap efecte pràctic les anteriors, sens dubte de menor envergadura.

La darrera ampliació de les muralles tanca el cercle que surt i arriba al portal de Santa Maria i obre les portes del portal de les Verges i d'Agramunt, convertint la ciutat en una veritable fortalesa aixecada en temps de Pere III, a mitjans del segle XIV, davant la imminència d'un conflicte bèl·lic amb Castella.

Però el rei o reis no manaven tenint cura de tot i l'obra seria molt costosa si

s'havien de pagar els jornals; igual que en obres anteriors, aquesta monumental obra fou portada a terme pel poble, obligant a tothom inclosos clergues, jueus, dones vídues, pubills i franquers a prendre-hi part i els que no ho fessin personalment haurien de pagar la part que els correspondria. El 1393 encara prosseguia l'obra dels murs i el 1462 Cervera era «la plus forta plaça que sia en tota aquesta terra».

A partir d'aquí sembla que comença ja la seva decadència. Els anys 1463-1465, els exèrcits de Joan II assetgen Cervera i, per primera vegada, els seus murs són bombardejats. L'any 1706, com a represàlia al suport donat a Felip V, les tropes de l'arxiduc Carles d'Àustria obliguen els veïns a rebaixar l'alçada dels murs de la ciutat. El 1837 s'inicien els atacs carlins contra Cervera, els quals afectaren especialment els murs del raval de Sant Antoni.

Els plànols de dibuixos que ens serveixen de base provenen de dues edicions diferents, editades primerament per Francesc Carreras Candi en el Dietari de la Guerra a Cervera del 1462 al 1465, en dibuix de Joan Fàbregas Niubó, i, següentment, el més explícit, correspon a una publicació de l'Art Gòtic III de l'Enciclopèdia Catalana l'any 2003 i reproduït al quadern del barri de Sant Magí número 30 de l'any 2020. Entre els dos, hem tret el nostre relat i per major comprensió hem fet servir únicament el plànol de l'Enciclopèdia Catalana.

1 - Portal de Montserè

Important portal per la seva situació molt propera al Castell, el situat més al sud de la Ciutat i que devia tenir per sortida, ja avui desapareguda, tot i que amb la nova reconstrucció de la muralla durant el segle XX s'intueix on podia estar situat. El seu nom obeeix a la seva orientació.

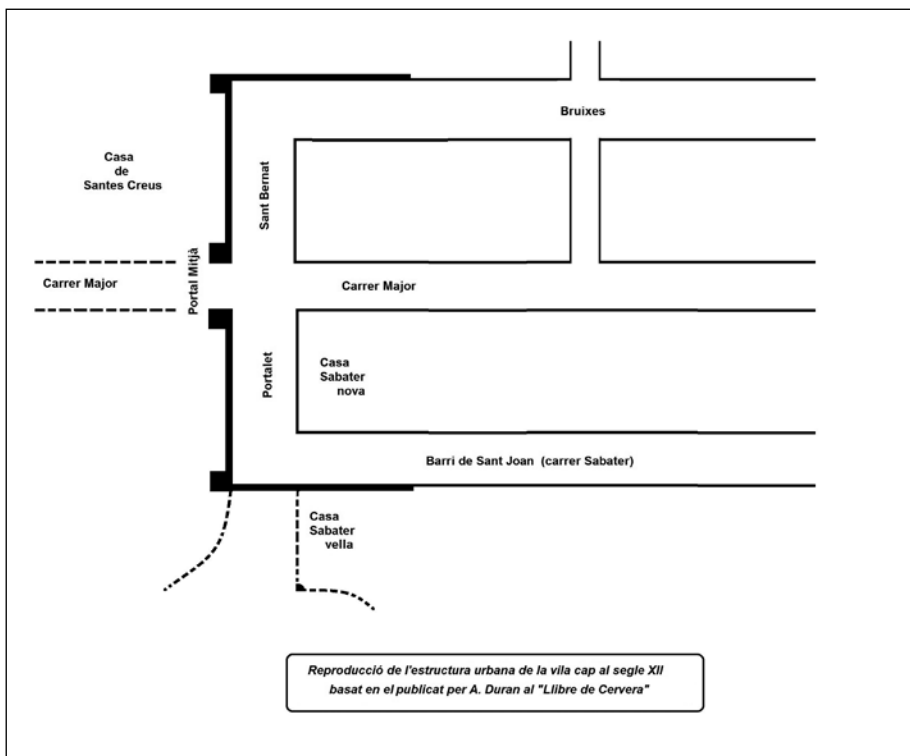
2 - Portal Vell dels Pous

Pocs detalls escrits es troben sobre el primitiu amb aquest nom, situat al sud de la ciutat i, igual que el seu descendent en situació molt propera, avocat a la gran pendent que per mitjà de mals camins conduïa, i encara ho fa, al pla del riu Ondara, conegut pels cerverins com a *Torrent*.

Sense cap certesa, el canvi o substitució d'aquest vell portal pel que diem *Portal Nou dels Pous*, podria haver estat motivat per un fort temporal del dia 28 de setembre de 1874 quan, entre la pluja abundant i el fortíssim vent, va quedar arrasat totalment.

3 - Portal de Bonmasip

Del seu nom és difícil de trobar-ne la procedència, però tancava per llevant les primeres muralles que s'enfilaven cap al nord. Quant al seu nom, ens decanem per algun cognom de fonètica semblant o proper a l'accés d'alguna propietat privada. El cognom Masip (Massip) seria una possibilitat. Sembla ser construït o bé obert, conjuntament amb el Portal Vell dels Pous.

4 - Portal Mitjà

La Cervera d'aquell temps, segles XII-XIII, tancava a la meitat del carrer Major i assenyalava una divisòria força estable entre els quarts de Plaça i de Capcorral i ens permet ubicar l'enigmàtic call Mitjà al nucli antic amb aquest de Capcorral; també ho certifica l'existència del primer Call de Jueus, ja fora vila i que estaven establerts al carreró de La Remor (carreró del Teco). Amb l'ampliació de les muralles al s. XIV, va desaparèixer totalment.

5 - Portal de la Vall (antic)

Aquest portal no es troba més que reproduït en el plànol de l'Enciclopèdia

Catalana, però clarament distant del que el substituiria i no consta més que en la primera part de les muralles i aixecat on acabava el carrer de Buidasacs al pla d'on avui està la placeta de Sant Magí. La seva situació i orientació respecte al més modern, tampoc és coincident.

6 - Portal del Pous

Aquest Portal nou dels Pous podria haver estat el substitut del anterior amb el mateix nom i, sembla, enderrocat el 1874 per unes fortes inclemències meteorològiques. És el portal per excel·lència de la ciutat, ja que és l'únic que es conserva, tot i que ha sofert algunes reformes importants, tant visuals com arquitectòniques.

ques. A simple vista, ens podem fer una clara idea de les dificultats que devien tenir els animals en la pujada i més si arrossegaven un carro i anava carregat. El trànsit es derivava en aquests casos pels portals de *Barcelona* i de *Sant Cristòfol* o pels *Portals de la Vall* a la part de ponent, que sembla eren de pendents més suaus.

Aquest dels *Pous* en l'actualitat és transitable només per persones, però molt avançat el segle XX encara s'hi podia passar amb els darrers carros i animals i amb els primers tractors. Els accessos al mateix des del d'Ondara (Santa Magdalena) estan actualment intransitables fins i tot per les persones; en canvi en el que va al barri de Sant Francesc pel carrer de Jesús, s'hi troba un bon passeig amb les úniques dificultats del seu desnivell.

7 - Portal de Barcelona

Nom poc conegut i poc estudiat. Sembla que estaria situat entre el posterior portal de *Sant Cristòfol* i el de *Bonmasip* ja en la segona fase de construccions que hem exposat, però que no sembla haver deixat cap rastre, la qual cosa ens fa creure que aquest triangle sud del *Vell dels Pous*, del *Bonmasip* i el de *Barcelona* no devien tenir una durada excessiva en el temps. També seria possible que aquesta entrada a la Ciutat, considerada com a portal, no estés sotmesa al rigor d'obrir i tancar una gran porta vigilada.

En la restauració més recent de les muralles han quedat a la vista unes possibles petites obertures que no tenen l'estructura de gran portal i que podien haver servit per al moviment de persones i de mercaderies de petits volums.

8 - Portal Nou de Barcelona

En substitució del seu homònim, amb poques dades. El seu nom és també molt clar i obert per l'entrada a la Ciutat en la part baixa des de llevant pel Camí Reial de Lleida a Barcelona. També era conegut pel nom de *Portal de l'Abeurador*.

La seva proximitat amb el portal de *Sant Cristòfol* no el devia fer gens còmode per a transports feixucs, ja que l'alternativa d'utilitzar aquest darrer no feia dubtar. El trajecte era més llarg i a igual desnivell, menys dificultós.

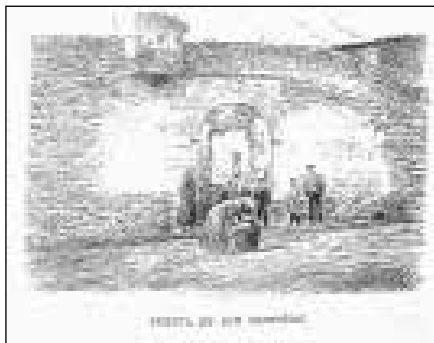
El nom popular d'*Abeurador* en aquest portal és fàcil d'entendre; situada a les seves proximitats hi havia un abeurador pels animals, que en tornant de les feines del camp, aprofitaven per refer-se després d'una jornada de treball i d'haver remuntat la dreta costa fins a l'interior de la Vila.

9 - Portal Nou o de Sant Cristòfol

La construcció neoclàssica de l'església de Sant Cristòfol reforça el nom de la primera denominació, *Portal Nou*. Així i tot, aquesta fou construïda sobre un antic temple del s. XV del que es desconeix la seva advocació que en tot cas possibilitaria el doble nom d'aquest portal.

Còmode i obert amb espai i bon comunicador amb el carrer Barcelona i carrer Nou, que porta al centre elevat de la ciutat, la plaça del Blat (plaça Major) i carrer Major, i pel planer Camí dels Pagèsos dona actualment accés al centre de la Ciutat.

Fou dels darrers enderrocats i del que

es conserven algunes làmines que el personalitzen i que reproduïm.

10 - Portal de la Barbacana

Sortida de la Ciutat per la part nova que segueix el trajecte de la Barbacana actual de Pere III el Cerimoniós, al costat del *Portal de Santa Maria*, al començament del passeig de Lluís Sanpere.

En l'actualitat, s. XXI, el portal no guarda massa aparença d'haver-ho estat, llevat de la seva proximitat amb el de Santa Maria i del seu pas cobert, però sí de la part interior, de la qual fou vila closa i on la restauració de la muralla de la part de llevant dona a Cervera una visió impactant.

11 - Portal de Santa Maria

Segurament més conegut pel nom de *Portal de la Cadena*, per la informació turística que Cervera ha ofert a conciutadans i visitants. De més antic era el portal del *Corral* avocat a la *Plaça del Firal* o *Plaça de les Bèsties*, la plaça de Santa Anna actual, on se celebraven fora les muralles les fires del bestiar

Data de la construcció de les Mura-

lles en la seva segona fase. Davant aquest portal, el 1378 s'acordava fer-hi un pont empostissat per entrar i sortir, que pujava i baixava per un mitjà mogut per unes cadenes; d'aquí aquest sobrenom popular. El 1388 les torres foren ofertes a particulars per tal que les mantinguessin en bon estat.

Davant l'arcada principal devia haver-hi, com era costum -deia Agustí Duran-, una imatge devota, en aquest cas la Mare de Déu, motiu pel qual va prendre el nom de Portal de Santa Maria.

L'any 1857 s'enderrocà aquest portal reomplint la seva connexió del portal de Santa Maria amb el carrer de Santa Anna, que connectava el nucli antic amb el barri de Capcorral, per facilitar el trànsit. Aquesta transformació i millora urbana va representar colgar una font de pedra que existia on ara comença el carrer de Santa Anna pel costat dret i es diu que les seves pedres varen servir per bastir una font propera a l'església de Sant Agustí en un emplaçament poc concret.

12 - Portal d'en Rius

Situat a la part de ponent i amb possibilitat d'haver estat ubicat després d'haver remuntat la part que seguia cap al nord la muralla de la Vall.

El petit portal donaria el nom a la plaça del Portalet, com a diminutiu del petit portal que, igual que algun altre, estaria restringit per hidrografia o bé per origen, a una entrada a la vila de dimensions reduïdes.

13 - Portal de la Vall

La seva identitat sembla que ve de l'època de Pere III, segurament la part més monumental d'aquestes proteccions i de les que més restes es conserven, restaurades algunes i en altres no en queden més que les bases. També va rebre el nom popular del *Portal de Sant Domènec*

És el portal amb més referències històriques, ja que el professor Josep Maria Llobet, motivat per l'estudi dedicat al barri de Sant Magí, hi ha aprofundit molt. També dels més transitats per caruatges, persones i mercaderies de procedència de petits nuclis veïns faltats de serveis i la comunicació directa de la vila amb el Camí Reial.

El portal era anterior a la construcció de la capella del Sant, ja que aquesta, d'estil neoclàssic, data del s. XVIII, i la muralla està fusionada entre les seves parets.

14 - Portal de l'Hospital

No era a la zona del nou hospital de Castelltort sinó que en la que va ser fins el 1936 el convent i església de Sant Francesc de Paula a la zona dels antics safarejos i actual rambla de Lluís Sanpere.

D'aquesta part a partir del portal de la Barbacana, no se'n coneix més que unes

puntuals restes i altres que s'intueixen com el desnivell d'aquesta Rambla, la mateixa Pèrgola i fins i tot el que ocupa el centre escolar Jaume Balmes.

15 – Portal d'Oluges o de Les Verges

El situat més al nord de la Vila amb el doble nom al·lusiú al proper convent de les Onze Mil Verges i a la vegada on iniciava el camí fins al nucli de Les Oluges actuals.

Muralla amb rastres evidents de la seva existència i que, a peu pla, portava fins al *Portal d'Agramunt* que també llegim com *Portal de Caputxins*, que a la vegada donava nom a la posterior avinguda de Catalunya.

Sobre el convent de les Onze Mil Verges sabem que les Clarisses van arribar a Cervera el 1349 establint-se al convent de les Onze Mil Verges, extramurs al nord de la Vila que havien estat establertes a Cervera primerament el 1344 i ocupant diferents llocs fins al 1594.

16 - Portal de Caputxins

La porta tancava la Ciutat pel nord-oest amb el nom del proper convent dels Caputxins; també tenia els noms de *Portal d'Agramunt* i *Portal del Miracle*. El perquè d'aquests sobrenoms, el primer per la seva situació en aquell temps al final del camí d'Agramunt (carrer Combat). L'altre, suposem, devia estar en alguna llegenda religiosa o fet viscut a la Ciutat en què aquesta entrada en seria la protagonista. També hi podria estar vinculat algun conflicte bèl·lic de resultat miraculós.

17 - Portal de la Pedrera o del Call

Aquest portal -o simplement entrada i sortida de la vila- no el trobem situat en cap lloc concret, malgrat les repetides afirmacions escrites pel Sr. Duran que l'utilitza amb els seus dos noms. Ell el situa al començament del *Vell Camí de les Forques*, però repetim que en diu de *La Pedrera o del Call*; si situem el carrer del Call actual, el portal podria haver estat substituït pel nom del *Portal de l'Hospital* mentre que si l'ubiquem en les proximitats del *Camí Vell de Les Forques* -entenent aquest camí al costat de la urbanització actual amb el mateix nom- potser sortiria d'un indret més al nord. Sigui com sigui, però, estaria a la part de llevant sense defugir de referir-se al portal d'Oluges o de Les Verges. Ho deixem en suspens. D'aquí que el nostre número disset està emmarcat i dona, a més, dos possibles llocs de situació dins d'una ampla zona en aquell temps poc edificada i amb desnivells considerables. Tampoc descartem la nostra duplicitat documental davant el dubte que presenta el saber exactament d'on sortia aquell primitiu camí cap al turó de Les Forques.

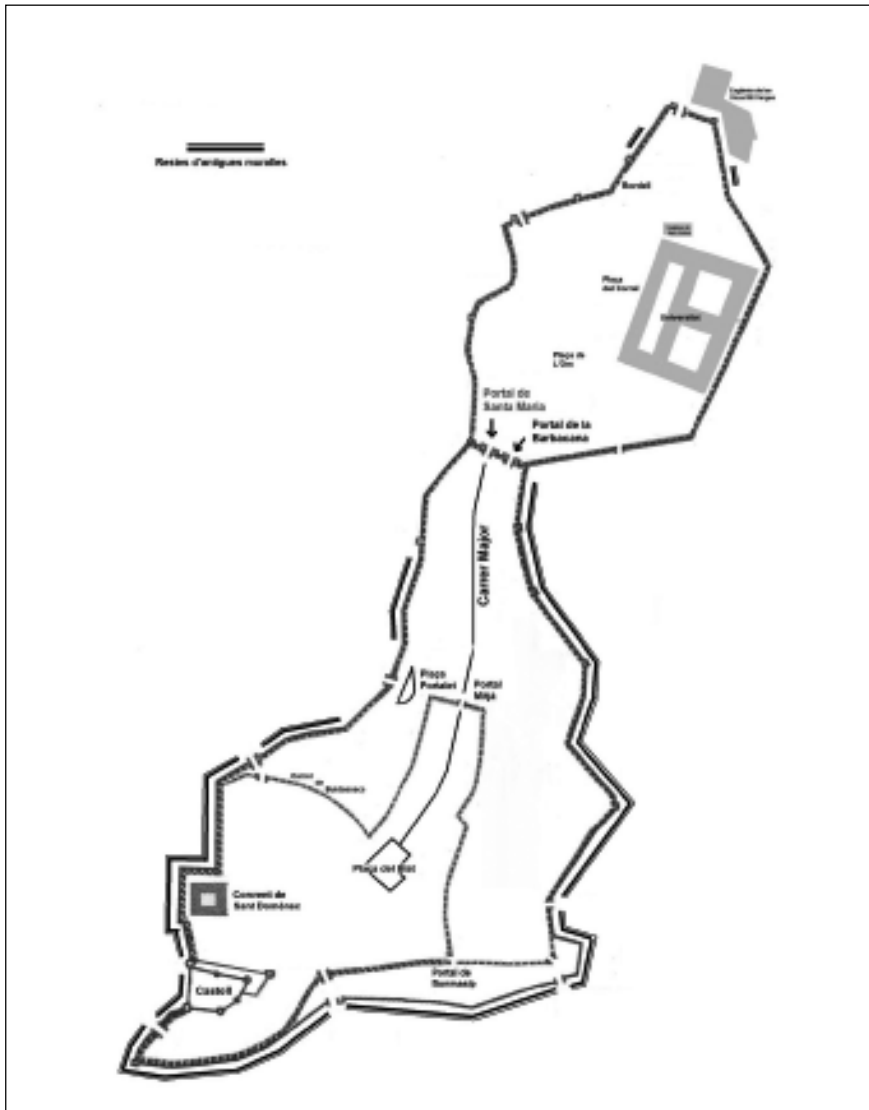
Portal de cal Vega

Hom podia pensar que, amb la proximitat de la *Casa Vega* amb el portal de Santa Maria, aquella connexió del passeig del Portalet amb la plaça de Santa Anna podria haver estat també un antic Portal.

No és així perquè aquest edifici fou edificat probablement al s. XVII i ampliat al s. XVIII, època en què consta descrita la creació d'aquell pas cobert.

L'any 1746 Antoni Vega i Copons va obtenir permís per unir la seva casa amb la que ocupava el Casal actual, amb l'obligació de deixar un pas de carrer que permetés el pas de carruatges. Malgrat les successives reformes, la casa ha conservat aquesta connexió antiga. Antigament hi havia residit Josep de Vega i Sentmenat, que havia reunit una biblioteca molt notable.

Aquestes són les exposicions, però el relat de cada portal es podria ampliar. En algun cas ha estat precís resumir-ho. Alguna altre historiador hi podrà seguir treballant.

Bibliografia i fonts:

- Arxiu Comarcal de la Segarra. Gravats.
- Arxiu particular Família Pedrós -Vila.
- Carreras Candi, Francesc. *Dietari de la Guerra Civil a Cervera des del 1462 al 1465*. Barcelona, 1907.
- Duran i Sanpere, Agustí. *Llibre de Cervera*. Tàrraga, 1972.
- *L'Art Gòtic a Catalunya* (vol. III). Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 2003.
- *Quaderns Barri de Sant Magí*, núm.30. Cervera, 2020.